

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AGRESSIV XULQ-ATVOR VA UNI KORREKSIYALASH YO‘LLARI

¹Rahmatullayeva Mushtariy- Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

²Toshbekov Husniddin-Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali 2- kurs talabasi

Annotatsiya:Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda agressivlik va uni korreksiyalash yo‘llariga e’tibor qaratilgan. Bolalarda agressiyaning kelib chiqish sabablari, kuzatiladigan muammolar, “Agressiya” va “Tajovvuzkorlik” tushunchalari, hamda bu holatlarni tuzatish usullari va psixolog maslahatlari haqida qisqacha so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: agressiya, tajovvuzkorlik, muammo, psixolog, psixologik trening, xulq- atvor, oila, bola, ota-ona, korreksion ishlar, proektiv metod.

Hozirgi kunda ta’lim –tarbiya borasida olib borilayotgan islohatlardan asosiy ko‘zlangan maqsad har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashdir. Maktabgacha davr bolaning o‘sish , rivojlanish , o‘zini nomoyon etishga intilish, o‘rganish , bilish ishtiyoqi kuchli bo‘lgan davrdir. Aynan shu davrda bola barkamol shaxs sifatida poydevor qo‘yiladi.

Inson agressiyasi ko‘rinishlarining turli tuman tubsizligidan kelib chiqib , mazkur xulq-atvorni o‘rganishda D.Bass tomonidan taklif qilingan konseptual ramkalar bilan chegaralash juda foydaliligi barchaga ayon bo‘ldi.Uning fikricha agressiv harakatlarni uchta shkalaga asoslangan holda tasvirlash mumkin: jismoniy verbal, aktiv-passiv, to‘g‘ri –egri. Ularning kombinatsiyalari sakkista ehtimolga yaqin kategoriyalarni berib ko‘plab agressiv harakatlar ular asosida yuzaga kelishini tushuntirish mumkin. Masalan, bir kishining ikkinchisining ustidan otib , kaltaklab zo‘ravonli qilishi ham jismoniy, ham aktiv , ham to‘g‘ri shkala bo‘yicha

kvalifikatsiyalanadi. Bundan tashqari, afsuski, ayrim oilalarda o‘z otasi yoki onasining mehr- muhabbatidan behavra o‘sayotgan bolalar ham yo‘q emas.

Ba‘zi oilalarda esa ota –ona farzand o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning ijobiy psixologik iqlimda emasligi achinarli holdir, albatta. Aksariyat ota-onalar o‘z farzandlarini tarbiyaga chaqirishda g‘amxo‘rlik, mehribonlik, sabr-toqat kabi xislatlar bilan yondashish o‘rniga , kuch bilan ayniqsa , jismoniy jazo usuli bilan ta’sir o‘tkazadilar. O‘z navbatida bu xatti- harakatlar bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga zamin yaratadi.

Bolalarda agressiya bugungi kunda ko‘p kuzatiladigan muammolardan biridir. Agressivlik holati ko‘pchilik kichik yoshdagi bolalarga xos bo‘lib , ko‘p hollarda agressiv xatti-harakat o‘tish davrida ,inqiroz shaklida nomoyon bo‘ladi. Bola yosh davrlar inqirozi paytida birmuncha qiyinchiliklarga ro‘baro bo‘lishi natijasida, unda agressiyaning ilk elementlari kuzatiladi. Insondagi agressivlik holati har qanday sabablarga bog‘liq o‘lib, bu holatning psixodiagnostikasi, psixoprofilaktikasi bo‘yicha horijda bir qancha tadqiqot ishlari olib borilgan va ulardan amalyotchi psixologlarimiz foydalanib kelmoqda. Shunday bo‘lsada , maktabgacha ta’lim muassalari xodimlari va maktab psixologlari so‘ngi paytlarda bolalarda agressivlik juda ko‘payib ketayotganini ta’kidlab kelishadi. Bolalarda agressiv harakatlar ayniqsa, ularning o‘tish davrida kuzatiladi.

Ilmiy adabiyotlarda “agressiya”ga (lotin.agressio-hujum) “yo‘naltirilgan salbiy xulq- atvor ijtimoiy muhitdagi qoidalar , normal amal qilmaslik, insonlarga ruhiy jismoniy zarar yetkazish” deya ta’rif beriladi.Bolalarda agressiya quidagicha namoyon bo‘ladi:

✓ So‘rov va ko‘rsatmalarni bajarishdan bosh tortadi, qoidalarni biladi, lekin ularga rioya qilishni xoxlamaydi.

✓ Narsalarni buzishni yaxshi ko‘radi , masalan, o‘yinchoqlarni buzish va yo‘q qilishdan zavqlanadi

✓ Doimiy ravishda tengdoshlari va kattalar bilan tortishuvda bo‘ladi.

✓ U o'z atrofdagilarga salbiy reaksiyani: g'azab , g'azabni qastdan qo'zg'atishga urinish.

✓ U ko'pincha o'zini tutib turmaydi, o'zini boshqirishni bilamaydi va harakat ham qilmaydi

✓ Jismoniy zo'ravonlik

Odatda boladagi tushkinlik, siqilish holatlariga kattalar tomonidan yetarlicha e'tibor berilmaydi. Aslida bunday harakatlar bolada chuqur taassurot qoldirib, bolani rivojlanishi , mana shu o'tish davridan tezroq va yaxshi o'tishida birmuncha qiyinchiliklar tug'iladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda agressiyaning , tajovuzkorlikning yuzaga kelishi quyidagi omillarga bog'liq;

✓ Birinchi o'rinda oiladagi nosog'lom muhit: oilada mehr-muhabbatning yetishmasligi, sababsiz ko'p janjallar, nizolardir

✓ Farzand bilan yetarlicha vaqt o'tkazmaslik, uni muvaffaqiyatlariga befarqlik

✓ Kattalarning munosabatlari: qo'pol so'zlar, ko'p buyruq berish, arzimagan narsaga kamsitish

✓ Farzandini boshqa oila farzandi bilan taqqoslash

✓ Televideniya : ko'rsatuvlar, jangari filmlar, ayrim multfilimlar

Yuqoridagi holatdan ko'rinib turibdiki , bolalarning agressiyasi sabablari, ko'roq oila, oila muhitiga taqalayapdi.Kichkina bolalarda tajovvuzkorlik nomoyon bo'lganda , bu xatti-harakatning sabababi diqqatni jalb qilish bo'lishi mumkin. Agar ota-onalar bolalari bilan yetarlicha vaqt o'tkazmasa, uning yutuqlari , muvaffaqiyatlariga befarq munosabatda bo'lsa, bu ko'pincha bolalarda chuqur norozilik va natijada tajovvuzni keltirib chiqaradi.

Psixologiya va bir qator sohalarda bolalardagi agressiv xulq-atvorni o'rgangan , tadqiq qilgan olimlar talaygina. Xususan, I.A.Furmanov bolalar agressivligini tushuntirishning turli uslubiy va konseptual yondashuvlari, bolaning xatti-harakatlarida tajovvuzning paydo bo'lishini rag'batlantiruvchi yoki

qo'zg'atuvchi psixologik va ijtimoiy omillar , uni psixodiognotikalashning bevosita va yordamchi usullari, shuningdek , psixo-ijtimoiy korreksiya yo'nalashlarini aniq ochib bergan.

Byutnerni fikrlariga ko'ra ,agressiv reaksiyalarning namoyon bo'lish kuchida ham gender tiplari mavjud. O'g'il bolalar jismoniy tajovvuz reaksiyalarining ustunligi bilan ajralib turadi, yoshi kattaroq qizlar esa tajovvuzni ifodalashning bilvosita usullariga ko'proq murojaat qilishadi: og'zaki, bilvosita va negatizm.

Bolalarda agressivlikni bartaraf qilish uchun ularga quidagilarni tavsiya qilish mumkin:

- Yostiq bilan kurashish;
- Jismoniy harakatli o'yinlar biln shug'ullanish;
- Qog'ozlarni yirtish;
- Urishgisis kelayotgan odamni rasmini chizish va uni yirtib tashlash;
- Psixo-gimnastika bilan shug'ullanish va boshqalar

O'z his-tuyg'ularini aytishga qiynaladigan bolalarning agressiyasi, qasos olishdan forig' bo'lishlari uchun unda rivojlanayotgan salbiy his-tuyg'ular xavfsiz obyektlarga o'tkaziladi. Masalan , rezina o'yinchoqlar, kauchukli shariklar yumshoq va yengil yostiqchalar.

Maktabgacha 3-7 yoshdagi bolalarda agressiya vatajovvuzkorlikni bartaraf etish uchun quidagi o'yinlar tavsiya etiladi:

Didaktik o'yinlar. Didaktik o'yinlarda bolalar , o'zlarida , tabiatdagi pretmet va bilimlarni mustahkamlash bilan birga, guruh bilan ahil inoq mashwlni ammalgga oshirishni o'rganishadi, kuzatuvchanlikni o'stiradi.

Proektiv metodlar. Proektiv metod shaxsni o'rganish metodlaridan biri. Unda shunday eksprimental vaziyatlar yaratiladiki, bu vaziyatlar sinaluchilar tomonidan talqin etilishi mumkin bo'ladi. Aynan sinaluvchining bergan berhan talqinini tahlil etish orqali uning shaxsi haqida muayyan xulosalar chiqariladi. Chunki muayyan eksprimental vaziyatni talqin etar ekan proeksiya mexanizmi

tufayli sinaluvchilar o'z iichki kechinmalari, o'y-hayollari, orzulari, qo'rquv-xavotirlarini, agressiyasi, tajovuzga moyillik bor yoki yo'qligi tashqariga chqaradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaganda qo'llaniladigan odatdagi proektiv metodikalar quidagilardan iborat: “ Bola appersepsiya testi” , “Oilaviy ustanovkalarining Jekson testi”, “Dyuss ertaklar metodikasi” va hokozolar.

Yumshoq qo'lhalar. Bu o'yinni o'tkazishdan maqsad 3-7 yoshli bolalarda yuzaga kelgan agressivlik va undan chiqarishga yordam berish, qo'l mushaklaridagi taranglikni yo'qotish, idrokni rivojlantirishdan iboratdir. Bunda tarbiyachi 5-6 ta mayda buyumlarni oladi va ularning hammasini stol ustiga qo'yadi. Bolalarga yengini tirsagigacha shimarish ko'rsatmasi beriladi. Tarbiyachi bolalarning qo'llarida yumshoq o'yinchoqlar yurganini va ularni nomlarini ko'zlari yumilgan xolda aytishlari so'raladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim muassasida psixolog, tarbiyachi va oilada ota-ona bolaga qiyinchiliklarni yengishga yordam bersa, bolani tinchlantira olsa, mehribonlik, g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lsa, agressiv xatti-harakatlarni kamaytirish imkoniyati yaratiladi.

G'azablanish, qo'rqish va shu kabi boshqa emotsiyalar insonni o'rab turgan sharoitga moslashish vazifasini bajaradi. G'azablanish odamlarda ham hayvonlarda kabi to'siqlarni yo'qotishga , maqsadiga erishishiga, o'zini himoya qilishiga yordam beradi. Shuning uchun har qanday agressiyani ko'rsatish qonun buzarlilik hisoblanmaydi. Bolalar hayotida agressiv xulq-atvor tez-tez uchray turadi. Ulg'ayib kelayotgan bolalarda psixologik holatlar kechishiga vaqtida e'tibor berilmasa, salbiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Musurmonov O. vaboshqalar. Maktabgacha ta'lim atamalarining izohli lug'ati.- “Bekinmachoq plus”. 2011-9-b
2. Вютнер К. Жить с агрессивными детьми. – М., 1991. – с56
3. Фурманов.И.А «Детская агрессивность: Психодиагностика и коррекция» - Минск: Илвин В.П., 1996 – с12

4. A.D.Qurbonova. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi.O'quv qo'llanma.- T., 2020.90- b
5. Z.Nishonova, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma.- T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. 14-15-b
6. Rahmatullayeva M., Rashidova G., Karakulova U. XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2023. – Т. 3. – №. 1.
7. Rahmatullayeva M. XALQ PEDAGOGIKASIDA TA'LIM VA TARBIYA MASALARI //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 4.
8. Abdulla S., Abduvakilovna K. U. Rahmatullayeva Mushtariy Parda qizi.(2022). AXBOROT SAVODXONLIGI VA AXBOROT IZLASH XULQ-ATVORIDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – Т. 1. – №. 2. – С. 586-589.
9. Rahmatullayeva M., Umida K., Gulnoza R. BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI VA BU BORADAGI ILMIY YONDASHUVLAR //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2023. – Т. 3. – №. 1.
10. Рахматуллаева П. М., Маҳкамова М. А. ЁШЛАР ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА МОТИВАЦИЯНИНГ ЎРНИ ЁХУД УЛКАН МАҚСАДЛАР САРИ ДАСТЛАБКИ ҚАДАМ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – №. Special Issue 1. – С. 160-163.
11. Rahmatullayeva M. O 'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO 'NALISHLARI //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 4.
12. Karakulova U., Rashidova G., Raxmatullayeva M. DEVIANT XULQ-ATVOR RIVOJLANISHIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING TA'SIRI //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2023. – Т. 3. – №. 1.

13. Rahmatullayeva M., Karakulova U., Haydarqulov H. O ‘QITUVCHI VA TALABALAR O ‘RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2023. – Т. 3. – №. 1.

14. Rahmatullayeva, M., & Toshbekov, H. (2023). PSIXOLOGNI PSIXOMETRIK JIHATIDAN TAYYORLASH TALABLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8411>